

## Η τεχνολογία ως φιλοσοφικό ζήτημα στον Heidegger

Παναγιώτης Τζαμαλίκος\*

### Περίληψη

*Η αντίληψη του Martin Heidegger για την τεχνολογία ως φιλοσοφικό ζήτημα εξετάθη ad hoc σε διάλεξή του με τίτλο «Το Ζήτημα που Αφορά στην Τεχνολογία». Εν τούτοις, η πλήρης αντίληψή του επί του θέματος είναι δυνατόν να αποκαλυφθεί πλήρως μόνο εάν μελετηθεί σε συσχετισμό με το θεμελιώδες έργο του Είναι και Χρόνος. Οι θεμελιώδεις φιλοσοφικές έννοιες και συλλήψεις εκείνου του έργου διαδραματίζουν ουσιαστικό και κρίσιμο ρόλο στην έκθεση (και κατανόηση) της αντιλήψεως της τεχνολογίας ως φιλοσοφικού ζητήματος κατά τον Heidegger.*

### 1. Φιλοσοφικές προσεγγίσεις στο φαινόμενο της τεχνολογίας

Η φιλοσοφία της τεχνολογίας ερευνά τα συστηματικά και ιστορικά φιλοσοφικά προβλήματα, τα οποία εγείρονται από την ανάπτυξη της τεχνολογίας. Ως επιστήμη, έχει θέσει εις εαυτήν το καθήκον να μελετήσει ένα φαινόμενο, από το οποίο είναι πιθανόν να εξαρτηθεί η περαιτέρω επιβίωση, ή μη, του ανθρωπίνου γένους. Αν ληφθεί υπόψη, η, καθοριστική για τη μορφή των κοινωνιών, σύγχρονη έκφανση της τεχνολογίας, δεν θα ήταν αβάσιμος ο ισχυρισμός ότι μία λανθασμένη εκτίμηση της φύσεως της τεχνολογίας, θα ήτο δυνατόν να έχει μοιραίες συνέπειες.

---

\* Αναπληρωτής Καθηγητής στο Α.Π.Θ.

Η τεχνολογία, ως φιλοσοφικό ζήτημα, απασχόλησε φιλοσόφους όπως ο Jacques Ellul<sup>1</sup>, ο Martin Heidegger, ο Ortega y Gasset<sup>2</sup>. Η μελέτη των φιλοσοφικών εργασιών επί του συνθέτου φαινομένου της τεχνολογίας, τις κατατάσσει σε δύο διακριτές κατηγορίες, ανάλογα με την προσέγγιση και οπτική που αυτές υιοθετούν κατ' αρχήν. Η πρώτη προσέγγιση θεωρεί το φαινόμενο στην ολότητά του, ως μία σύλληψη η οποία δεν είναι δυνατόν να διακριθεί σε στοιχεία που το συνιστούν. Σύμφωνα με αυτήν την προσέγγιση, η οποία θυμίζει τον Hegel, αυτή η ολότητα είναι δυνατόν να περιγραφεί και να εξηγηθεί μόνο ως σύνολο. Χαρακτηριστικοί εκπρόσωποι αυτής της προσεγγίσεως είναι οι Ellul και Heidegger. Εξ αυτών, ο Heidegger θεωρεί την τεχνολογία σε ένα μεταφυσικό επίπεδο. Η δεύτερη προσέγγιση εισάγει αναλυτικές διακρίσεις, συσχετισμούς και αλληλεξαρτήσεις, οι οποίες τείνουν να εξηγήσουν το πώς προήλθαν τα διάφορα φαινόμενα. Κατά την πρώτη προσέγγιση, δεν ερευνώνται τα διάφορα στοιχεία και οι μεταξύ αυτών συσχετισμοί. Κατά τη δεύτερη, υπεισέρχονται αναλύσεις επί των λεπτομερειών, οι οποίες όμως είναι δυνατόν να οδηγήσουν στην απώλεια της θεωρήσεως του όλου. Παραμένει πάντως το πλεονέκτημα της αναλυτικής μεθόδου, ότι διαπιστώνει εννοιολογικούς συσχετισμούς, οι οποίοι διαφορετικά θα παρέμεναν ανεξακρίβωτοι. Τούτο δημιουργεί το περαιτέρω πλεονέκτημα, ότι υποδεικνύει εκείνα τα χαρακτηριστικά της πραγματικότητας, τα οποία είναι δυνατόν να αλλάξουν. Σε αντιδιαστολή προς τούτο, η συνολική προσέγγιση του φαινομένου το αντιμετωπίζει ως ένα δεδομένο, το οποίο δεν είναι δυνατόν να αναλυθεί περαιτέρω καθ' εαυτό. Η αναλυτική προσέγγιση παρέχει την δυνατότητα μελέτης, μαζί με τα φιλοσοφικά *a priori*, και των ενδεχομένων *a posteriori* ιστορικών, πολιτιστικών και κοινωνικών παραγόντων, οι οποίοι σχετίζονται με την ανάπτυξη της τεχνολογίας.

Εν τούτοις, η μέχρι σήμερα ιστορία έχει δείξει ότι είναι κατ' εξοχήν η συνολική, και δη η μεταφυσική, προσέγγιση του φαινομένου της τεχνολογίας, η οποία έχει αποδώσει τα πιο βαθυστόχαστα φιλοσοφικά αποτελέσματα. Και επιφανής εκφραστής αυτής της προσεγγίσεως είναι ο Martin Heidegger. Τούτο δεν είναι απροσδόκητο. Εκείνο το οποίο προαπαιτείται κατά την φιλοσοφική προβληματική, είναι μία οντολογία<sup>3</sup>. Κατ' εξοχήν δε εισηγητής οντολογίας είναι ο φιλόσοφος του Μέλανος Δρυμού. Πολλές από τις σύγχρονες αναλυτικές προσεγγίσεις, οι οποίες επιθυμούν να αγνοήσουν αυτό το αναπόδραστο *a priori*, και επιχειρούν αναλύσεις εν μέσω απουσίας οιασδήποτε οντολογίας, δε φθάνουν που-

θενά. Έτσι, η εκ μέρους του Heidegger προσέγγιση της τεχνολογίας καταδεικνύει, για μία ακόμη φορά, την αξία της μεταφυσικής – και δη σε έναν αιώνα όχι ιδιαίτερα ευμενή προς κάθε μεταφυσική.

## 2. Η τεχνολογία υπό το φως της φαινομενολογικής μεθόδου του Heidegger

Η σκέψη του Heidegger διεκδικεί την πρωτοπορία, εκτός των άλλων, και σε ό,τι αφορά το γεγονός ότι έθεσε το φαινόμενο της τεχνολογίας υπό το φως σοβαρού και διεισδυτικού φιλοσοφικού στοχασμού. Όντως, ήταν μεταξύ των πρώτων που θεώρησε το ζήτημα της τεχνολογίας ως ζήτημα ουσιώδες για το φιλοσοφικό στοχασμό της εποχής μας. Και ήταν ο πρώτος που είδε στο φαινόμενο της τεχνολογίας ένα γνησίως οντολογικό ζήτημα. Στο παρόν μελέτημα, θα διερευνήσουμε τις βασικές θέσεις του Heidegger σχετικά με την τεχνολογία και θα ανιχνεύσουμε τις θεμελιώδεις αφητηρίες της φιλοσοφίας του που καθορίζουν τις θέσεις αυτές. Το κείμενο του Heidegger που κατ' εξοχήν θα μας βοηθήσει προς τούτο, θα είναι η εργασία του «Το Ζήτημα το Σχετικό με την Τεχνολογία»<sup>4</sup>. Στην διάλεξη του 1954 με θέμα, «Το Ζήτημα το Σχετικό με την Τεχνολογία», θα διαπιστώσουμε ότι η φιλοσοφία της τεχνολογίας του Heidegger είναι ευθέως φαινομενολογική, υπό την έννοια ότι αυτή καταδεικνύει τα *υπαρξιακά θεμέλια* του τεχνολογικού εγχειρήματος. Η τεχνολογία, ήδη παρούσα στον τίτλο της διαλέξεως αυτής, τίθεται σχεδόν αμέσως υπό διερεύνηση φαινομενολογικού τύπου. Εκείνο το οποίο επιδιώκεται είναι να ερευνηθεί *η ουσία* της τεχνολογίας κατά τη *σχέση* της με την ανθρώπινη *ύπαρξη*.

«Θα διερευνήσουμε το ζήτημα της τεχνολογίας, και, πράττοντας τούτο, θα πρέπει να προετοιμασθούμε για μία ελεύθερη σχέση με αυτήν. Η σχέση θα είναι ελεύθερη, εάν αυτή καταστήσει την ανθρώπινη ύπαρξή μας ανοιχτή στην ουσία της τεχνολογίας. Όταν θα είμαστε σε θέση να απαντήσουμε σ' αυτή την ουσία, τότε θα είμαστε ικανοί να αποκτήσουμε εμπειρία του τεχνολογικού μέσα στην ίδια του την περιοχή»<sup>5</sup>.

Συνεπώς, ο σκοπός της ανάλυσεως είναι να κάνει το φαινόμενο της τεχνολογίας να αναδυθεί, έτσι ώστε να καταστούν εμφανή τα όριά του, να αναδυθεί ο ορίζοντάς του περιορισμένος στην

πραγματική του έκταση – αλλά τούτο σε σχέση με την ανθρώπινη ύπαρξη. Τα στοιχεία αυτά είναι χαρακτηριστικά της φαινομενολογικής μεθόδου του Heidegger, κατά την οποίαν η αποβλεπτικότητα του ανθρώπινου σε σχέση με τον κόσμο, εκφράζεται μέσω του σχήματος *ανθρώπινο - υπαρξιακή σχέση - κόσμος*, οπότε η αποβλεπτικότητα αποδίδεται ως *υπαρξιακή* αποβλεπτικότητα.

Προκειμένου να αποκαλύψουμε το φαινόμενο της τεχνολογίας, πρέπει να το απελευθερώσουμε από όλες τις επιφανειακές ερμηνείες και τους ανεπαρκείς ορισμούς του. Τέτοιες ερμηνείες ο Heidegger τις αποδίδει σε «υποκειμενικές» αντιλήψεις του φαινομένου, τις οποίες ονομάζει ινστρουμενταλιστικούς/εργαλειακούς ή ανθρωπολογικούς ορισμούς της τεχνολογίας.

«Κάποιος λέει: η τεχνολογία είναι το μέσον προς ένα σκοπό. Ο άλλος λέει: η τεχνολογία είναι μία ανθρώπινη δραστηριότητα. Οι δύο ορισμοί της τεχνολογίας είναι αλληλένδετοι. Διότι το να θέτει κανείς σκοπούς και να χρησιμοποιεί μέσα για την επίτευξή τους, είναι μία ανθρώπινη δραστηριότητα. Η κατασκευή και χρήση σκευών, εργαλείων και μηχανών, τα ίδια τα κατασκευασμένα και χρησιμοποιούμενα πράγματα, και οι ανάγκες και οι σκοποί που εξυπηρετούν, όλα αυτά ανήκουν σε αυτό που είναι η τεχνολογία. Όλο το σύμπλεγμα αυτών των επινοημάτων είναι τεχνολογία. Η ίδια η τεχνολογία είναι ένα επινόημα και, στα λατινικά, ένα *instrumentum*.

Συνεπώς, η τρέχουσα αντίληψη της τεχνολογίας, σύμφωνα με την οποίαν αυτή είναι ένα μέσον και μία ανθρώπινη δραστηριότητα, δύναται να αποκληθεί ινστρουμενταλιστικός και ανθρωπολογικός ορισμός της τεχνολογίας»<sup>6</sup>.

Ένας τέτοιος ορισμός υπαινίσσεται ότι η τεχνολογία είναι απλώς η εφεύρεση ενός «αντικειμένου» και λειτουργεί ως ένα απλό εργαλείο. Ο Heidegger παρατηρεί ότι ένας τέτοιος ορισμός είναι *ορθός*. Αλλά ευθύς αμέσως, με μία αποστροφή, η οποία θυμίζει τις παλαιότερες αναλύσεις του περί της λογικής αληθείας (των λογικών προτάσεων) και της αληθείας ως αποκαλύψεως, σημειώνει ότι το να είναι κάτι *ορθό*, δεν σημαίνει απαραίτητως ότι είναι και *αληθές*.

Η ορθότης αποδεικνύεται «αληθής» υπό μίαν εξαιρετικά περιορισμένη έννοια: η ορθότης δύναται να είναι αληθής σε σχέση με κάποια πλευρά ή τμήμα ενός ευρύτερου όλου. Αλλά το όλον είναι κάτι περισσότερο από κάτι που αποτελείται από μέρη· το όλον είναι εν τέλει το σύνολο από τις συνθήκες των δυνατοτήτων, οι οποίες μορφοποιούν τα μέρη.

«Σε οτιδήποτε τελεί υπό εξέταση, το *ορθόν* πάντοτε καθορίζει

κάτι σχετικό με αυτό. Αλλά, προκειμένου να είναι ορθό, αυτός ο καθορισμός σε καμία περίπτωση δεν χρειάζεται να αποκαλύψει την ουσία του υπό εξέτασιν πράγματος. Μόνο στο σημείο που λαμβάνει χώραν μία τέτοια αποκάλυψη αναδύεται το αληθές. Εξ αυτού του λόγου, αυτό που είναι απλώς ορθόν δεν είναι πάντως αληθές»<sup>7</sup>.

Εδώ είναι δυνατόν να διακρίνουμε τον φαινομενολογικό τύπο του επιχειρήματος: το ορθόν δεν είναι καθ' εαυτό αναληθές· είναι όμως περιορισμένο ή ανεπαρκές, και δύναται να χαρακτηριστεί ως μερική αλήθεια. Αλλά ο κίνδυνος της πλάνης έγκειται στο να θεωρηθεί το ορθόν ως κάτι περισσότερο από μερική αλήθεια. Σε μία τέτοια περίπτωση το ορθόν κατακαλύπτει την ευρύτερη, ή την πιο θεμελιώδη αλήθεια η οποία το διαμορφώνει. Τότε είναι ακριβώς που το ορθόν γίνεται λειτουργικώς αναληθές, εκ του ότι αυτό κατακαλύπτει την ίδια του την καταγωγή. Άλλωστε, το μερικό είναι δυνατόν να θεωρηθεί ως μερικό, μόνο εάν συλλάβουμε το όλον, το οποίο θεμελιώνει την ορθότητα. Επί πλέον αυτού, η σύλληψη του όλου είναι αναγκαία συνθήκη, προκειμένου να αναγνωρισθεί αυτό που θεωρείται ως μέρος. Διότι πώς αλλιώς θα ήταν δυνατόν να θεμελιωθεί και να αναγνωρισθεί το μέρος ως μέρος;

### 3. Τεχνολογία και αλήθεια

Η άποψη αυτή του Heidegger είναι εύκολα κατανοητή, αν θεωρηθεί στο πλαίσιο της αντιλήψεώς του περί του τί είναι αλήθεια. Η αλήθεια ως απο-κάλυψη έρχεται στην εμφάνεια μέσω κάποιου ανοίγματος, το οποίο έχει κάποια δομή. Τα όντα έτσι εμφανίζονται μέσα και από κάποιο βάθος, ένα φόντο, ένα πλαίσιο. Αλλά αυτό το πλαίσιο, εντός του οποίου τα πράγματα αποκτούν την μορφή τους, είναι το ίδιο σχηματισμένο και δομημένο. Αυτή η δομή έχει ως χαρακτηριστικό εν ταυτώ ότι καλύπτει και αποκαλύπτει τα όντα. Ακριβώς δε η διερεύνηση της σχέσης ανάμεσα στο καλυπτόμενο και το αποκαλυπτόμενο έχει την κρίσιμη σημασία.

Άρα, κατά τον Heidegger, εάν κάποιος θέλει να φθάσει στην αλήθεια, πρέπει να δει πέρα από την ορθότητα, διότι είναι η αλήθεια (ως πλαίσιο, κατά τα ανωτέρω) που κάνει την ορθότητα να είναι αυτό που είναι. Η διαδικασία, μέσω της οποίας λαμβάνει χώραν αυτή η διεύθυνση, είναι γνωστή ήδη από το *Είναι και Χρόνος*<sup>8</sup>. Αρχίζει με ό,τι εκεί καλείται οντικό, και μέσω αυτού αναζητεί μία οντο-

λογική συνθήκη. Το οντολογικό μπορεί να γίνει κατανοητό μόνο μέσω του οντικού. Αλλά η οντολογική διάσταση είναι το πεδίο για τις συνθήκες των δυνατοτήτων, οι οποίες μορφοποιούν το οντικό.

Αυτήν ακριβώς την τακτική ο Heidegger εφαρμόζει και στο ζήτημα της τεχνολογίας. Ο ανθρωπολογικός/ινστρουμενταλιστικός ορισμός είναι λειτουργικά οντικός· είναι σωστός, αλλά μερικός και περιορισμένος σε ένα υποκειμενικό σύνολο συνθηκών. Ο Heidegger αντιστρέφει αυτόν τον ορισμό θέτοντας ένα ερώτημα το οποίο ανήκει στην παράδοση της υπερβατικής φιλοσοφίας: ποιο είναι το σύνολο των συνθηκών των δυνατοτήτων, οι οποίες καθιστούν δυνατή την τεχνολογία; Η τεχνολογία, όπως την βλέπει ο Heidegger, δεν είναι μόνο οντική, είναι οντολογική.

Μία τέτοια τοποθέτηση φαίνεται κατ' αρχήν παράξενη. Αν όμως την τοποθετήσουμε στο πλαίσιο της περί αληθείας θεωρίας του Heidegger, τότε αποκτά νόημα κατά το ακόλουθο σκεπτικό: τα πράγματα της τεχνολογίας (όργανα, εργαλεία) και οι δραστηριότητες (των υποκειμένων) που τα χρησιμοποιούν, εμφανίζονται μόνο μέσα από το βάθος, το φόντο, ενός πλαισίου το οποίο δίδει σε αυτά την μορφή και την δομή τους. Η τεχνολογία, κατά την οντολογική της σημασία, δεν είναι μόνο ένα σύνολο από πράγματα και δραστηριότητες. Είναι ένας *τρόπος αληθείας*, ή ένα πεδίο εντός του οποίου πράγματα και δραστηριότητες είναι δυνατόν να εμφανισθούν, όπως και εμφανίζονται. Με αυτόν τον τρόπο, η τεχνολογία ανυψώνεται σε μία οντολογική διάσταση:

«Η *τέχνη* είναι ένας τρόπος του *αληθεύειν*. Αποκαλύπτει ό,τι δεν ανακλύπτει μόνο του και δεν ίσταται εισέτι προ ημών, ο,τιδήποτε μπορεί να φαίνεται τώρα μεν κατά ένα τρόπο, ύστερα δε κατ' άλλον τρόπο<sup>9</sup>... Συνεπώς, εκείνο που είναι αποφασιστικό στην *τέχνη*, ουδόλως έγκειται στην κατασκευή και διαχείριση, ούτε στην χρήση των μέσων, αλλά στην αποκάλυψη που προαναφέρθη. Η *τέχνη* συνιστά μία γέννηση ως αποκαλύπτειν, και όχι ως κατασκευάζειν... Άρα η τεχνολογία δεν είναι ένα απλό μέσον. Η τεχνολογία είναι ένας τρόπος αποκαλύψεως»<sup>10</sup>.

Η τεχνολογία ως μορφή αληθείας θεωρείται υπό το φως της γενικότερης περί αληθείας θεωρίας του Heidegger. «Η τεχνολογία είναι μία μορφή αποκαλύψεως. Η τεχνολογία δίδει το παρόν στην περιοχή που λαμβάνουν χώραν αποκάλυψη και φανέρωση, εκεί που η *αλήθεια* λαμβάνει χώραν»<sup>11</sup>.

Μία μορφή αληθείας, που ανακλύπτει ως εκδοχή από τη σχέση αποκαλύψεως-καλύψεως, έχει ορισμένα χαρακτηριστικά. Θα αναφέρουμε εδώ, εκείνα που σχετίζονται με την τεχνολογική αλήθεια.

Πρώτον, αναφερόμενοι σε αυτά που ο Heidegger συχνά αποκαλεί «εποχές του Είναι», σημειώνουμε ότι αυτά αντιστοιχούν σε κάποιο είδος πολιτιστικών δεδομένων. Πρόκειται δηλαδή για, βαθιά ριζωμένες, δυναμικές παραδόσεις με διάρκεια· παραδόσεις ιστορικές μιν, τις οποίες όμως ο άνθρωπος δεν μπορεί να απορρίψει, όπως δεν μπορεί να απορρίψει την εσώτερη προσωπικότητα και τον χαρακτήρα του. Συνεπώς, σε ό,τι αφορά το άτομο, είναι δυνατόν να λεχθεί ότι αυτό ίσταται εν μέσω καταστάσεων οι οποίες προηγούνται αυτού.

«Η πραγμάτωση της τεχνολογίας εισάγει τον άνθρωπο σε κάτι το οποίο ο ίδιος δεν είναι σε θέση ούτε να εφεύρει, ούτε να κατασκευάσει καθ' οιονδήποτε τρόπο»<sup>12</sup>.

Δεύτερον, αυτά τα πολιτιστικά δεδομένα εμφανίζονται απέναντι στους ανθρώπους που ζουν εν μέσω αυτών, ως προβάλλοντα κάποιες απαιτήσεις, στις οποίες ο άνθρωπος πρέπει με κάποιον τρόπο να δώσει μια απάντηση.

Τρίτον, αυτά έχουν ένα τέλος, ή εγγενή κατεύθυνση, την οποίαν ο Heidegger ονομάζει προορισμό. Αλλά, όπως σημειώνεται, με τον όρο «προορισμός» δε νοείται κάποιος αυστηρός ντετερμινιστικός καθορισμός· πρόκειται μάλλον για μία κατεύθυνση αναπτύξεως και παρακμής.

«Δεν εννοούμε ένα τύπο [προορισμού] που αναφέρεται σε κάποιο γένος ή κατηγορία· εννοούμε μάλλον τους τρόπους με τους οποίους ένα σπιτικό ή μία πολιτεία ασκούν έλεγχο, διαχειρίζονται τις υποθέσεις τους, αναπτύσσονται και παρακμάζουν»<sup>13</sup>.

#### 4. GE-STELL: η ουσία της τεχνολογίας

Οντολογικώς, η τεχνολογία είναι αυτό που χαρακτηρίζει την παρούσα εποχή του Είναι. Συνεπώς η διείσδυση στην ουσία της καθίσταται κεντρική φιλοσοφική μέριμνα, αν πρόκειται να καταλάβουμε την εποχή μας και να διαμορφώσουμε μία απάντηση σε αυτήν. Από την άποψη αυτή, η τεχνολογία ανάγεται σε ζήτημα σημαντικής φιλοσοφικής σημασίας από τον Heidegger.

Κάθε μορφή της αλήθειας, ως μεταβλητή έκφανση της σχέσης ανάμεσα στο αποκαλυπτόμενο και το καλυπτόμενο, ενέχει έναν ορισμένο βαθμό καθορισμού. Έχει μία δομή, ή ουσία, η οποία δεν είναι απλώς το γένος της, αλλά είναι ένας ιδιαίτερος τύπος του συνόλου των δυνατοτήτων, οι οποίες διαμορφώνουν ό,τι

εμείς αντιλαμβανόμεθα ως σύγχρονη τεχνολογία. Το όνομα αυτής της μορφής αλήθειας, της τεχνολογικής αλήθειας, ο Heidegger το ονομάζει *Ge-stell*<sup>14</sup>. Η ουσία της τεχνολογίας αποδίδεται μέσω του όρου *Ge-stell*:

«Τώρα δίνουμε ένα όνομα σε εκείνη την προκλητική απαίτηση, η οποία προσανατολίζει τον άνθρωπο προς την κατεύθυνση του να ταξιθετήσει την αυτοαποκάλυψη ως διαρκές απόθεμα: Περίσχεση (*Ge-stell*)»<sup>15</sup>.

Αυτός είναι ο οντολογικός ορισμός του Heidegger για την τεχνολογία. Έχει τα χαρακτηριστικά που αναφέραμε προηγουμένως: αποτελεί μία πολιτιστική μεταβλητή, μέσα στην οποίαν έχουν ευρεθεί οι άνθρωποι. Αποτελεί μία μορφή αποκαλύψεως, η οποία χρησιμεύει ως το σύνολο των δυνατοτήτων, διά των οποίων η τεχνολογία εμφανίζεται οντικώς όπως εμφανίζεται. Επίσης, δημιουργεί μία απαίτηση, ή κλήση, προς τους ανθρώπους για κάποια αναγκαία απάντηση. Επίσης δε, έχει ένα τέλος, ή προορισμό, ως κατεύθυνση της εξελίξεως.

Εισάγοντας σε αυτό το σημείο της ανάλυσής μας τον όρο περίσχεση (*Ge-stell*), κάνουμε ένα μικρό πρωθύστερο στην όλη ανάπτυξη της επιχειρηματολογίας του Heidegger, όπως αυτή αναπτύσσεται στη διάλεξή του. Αλλά, με αυτόν τον τρόπο, καταδεικνύεται ότι θα μπορούσε να ονομασθεί οντολογία της τεχνολογίας, τα στοιχεία της οποίας προαναφέραμε. Εκείνο που μένει, είναι να εξετάσουμε το ζήτημα κατά τρόπο, ώστε αυτή η αντίληψη για την οντολογία της τεχνολογίας να ταιριάζει με τη σύγχρονη έκφασή της. Επίσης, να εξετάσουμε πιο συγκεκριμένα τον ισχυρισμό του Heidegger, ότι η τεχνολογία μπορεί να θεωρηθεί ως η κύρια μορφή της αλήθειας κατά τη σύγχρονη εποχή. Προς τούτο, θα πρέπει να εξετάσουμε και πάλι μερικές συγκεκριμένες πλευρές καθενός από τα δομικά χαρακτηριστικά της τεχνολογίας, όπως τα εκθέτει ο Heidegger.

Η τεχνολογία είναι μία μορφή αποκαλύψεως. Αποκάλυψη είναι η ανάδυση της παρουσίας μέσα σε ένα πλαίσιο. Ήδη σε αυτό το επίπεδο, είναι δυνατόν να ανιχνεύσουμε την αναδυόμενη αξία η οποία αποδίδεται στην πράξη από τον Heidegger.

Κατά τη συνήθειά του, στρέφεται σε ετυμολογικές αναλύσεις επί της αρχαίας ελληνικής σκέψης, η οποία αποτελεί και την αφετηρία της παρούσης εποχής του Είναι. Στη σύγχρονη σκέψη, παρατηρεί ο Heidegger, η τέχνη, θεωρείται συνήθως ως κάτι το ευρύτερο από την «τεχνική». «Τέχνη είναι το όνομα όχι μόνο για τις δραστηριότητες και τις ικανότητες του τεχνίτη, αλλά επίσης και



για τις τέχνες του πνεύματος και τις καλές τέχνες. Η τέχνη ανήκει στο γεννάν, στην *ποίησιν*. Είναι κάτι ποιητικό»<sup>16</sup>. Η *ποίησις* είναι εν ταυτώ κατασκευάζει και γεννάν. Αλλά γεννάν είναι το να προκαλείται η ανάδυση μιας παρουσίας. Άρα αυτή είναι μία αλήθεια που σχετίζεται με την πράξη. Εδώ λοιπόν η τέχνη είναι μία μορφή αλήθειας, υπό την έννοιαν ότι φέρει κάτι εις παρουσίαν. Η τέχνη αποκαλύπτει, ή φέρει εις παρουσίαν, κάτι το οποίο είναι δυνατόν:

«Κατά τί έχει σχέση η ουσία της τεχνολογίας με το αποκαλύπτειν; Απάντηση: Κατά τα πάντα. Διότι κάθε γεννάν είναι θεμελιωμένο στο αποκαλύπτειν»<sup>17</sup>.

Αλλά τί αποκαλύπτεται; Η τεχνολογική αποκάλυψη λαμβάνει την ιδιαίτερη μορφή της από το δικό της πεδίο των δυνατοτήτων, από το δικό της πλαίσιο. Και το πλαίσιο της είναι μία συγκεκριμένη μορφή σχέσεως, την οποίαν αναλαμβάνει ο άνθρωπος με τον κόσμο, μέσω κάποιας υπαρξιακής αποβλεπτικότητας. Συνεπώς, εδώ υπάρχει κάποια συγκεκριμένη μορφή του κόσμου θεωρούμενη δεδομένη εκ των προτέρων, και κάποια συγκεκριμένη δραστηριότητα, η οποία απαντά σε αυτήν την συγκεκριμένη μορφή του κόσμου.

Ο κόσμος στην τεχνολογική του μορφή, είναι το σύνολο των συνθηκών τις οποίες ο Heidegger ορίζει ως κόσμο θεωρούμενο ως *διαρκές απόθεμα (Bestand)*. Τούτο σημαίνει ότι ο κόσμος, αποκαλυπτόμενος τεχνολογικώς, θεωρείται κατά ένα συγκεκριμένο τρόπο –ως ένα πεδίο ενεργείας ή ισχύος– το οποίο μπορεί να κατακτηθεί και να αποθηκευθεί.

«Η αποκάλυψη η οποία επικρατεί στη σύγχρονη τεχνολογία είναι μία πρόκληση, η οποία θέτει στη φύση την παράλογη απαίτηση να παρέχει ενέργεια, η οποία να είναι δυνατόν να απορροφάται και να αποθηκεύεται ως τοιαύτη»<sup>18</sup>.

Αυτό ακριβώς κάνει τον κόσμο ένα διαρκές απόθεμα.

Αυτή η άποψη έχει τις συνέπειές της. Έτσι, για παράδειγμα, «η γη τώρα αποκαλύπτεται ως μία περιοχή για ανθρακωρυχεία, το έδαφος ως απόθεμα μεταλλευμάτων»<sup>19</sup>. Όπερ σημαίνει ότι η φύση εμφανίζεται στον άνθρωπο ως ένα πεδίο με ορισμένη χρησιμότητα για τον άνθρωπο. Αυτό αποτελεί μία *μεταβλητή* του πώς είναι δυνατόν να θεωρείται η φύση. Τελεί σε αντιδιαστολή από εκείνες τις πολιτιστικές μεταβλητές, οι οποίες θεωρούν τη γη ως μητέρα, στην οποίαν δεν επιτρέπεται να εμπήξει κανείς ούτε ένα πάσσαλο. Άρα είναι δυνατόν να λεχθεί ότι η τεχνολογική θεώρηση του κόσμου συνιστά μία εκδοχή (ή, μεταβλητή) από πολιτιστι-

κά ενδεχόμενα, ή ότι συνιστά έναν ιστορικό μετασχηματισμό του πώς θεωρείται η φύση.

Ο Heidegger διατείνεται ότι μία τέτοια αντίληψη του κόσμου είναι σύστοιχη με το ότι σήμερα χρησιμοποιούνται τα συγκεκριμένα είδη τεχνολογιών, των οποίων τονίζει την ιδιαίτερη δύναμη για μετασχηματισμό του κόσμου. Έτσι, δεν είναι μόνο η γη η οποία είναι δυνατόν να θεωρηθεί ως πηγή υλικών· επιπλέον, η πρότερη κυριαρχία της φύσεως επί του ανθρώπου, έχει υποκατασταθεί από την κυριαρχία του ανθρώπου επί της φύσεως.

«Μέσα στο πλαίσιο των αλληλένδετων διαδικασιών που αναφέρονται στην κανονική διανομή της ηλεκτρικής ενεργείας, ακόμη και ο Ρήνος μοιάζει με κάτι που ευρίσκεται υπό την κυριαρχία μας... τα νερά του διοχετεύονται μέσα στο εργοστάσιο ηλεκτροπαραγωγής μέσω του φράγματος. Αυτό που το ποτάμι είναι τώρα, δηλαδή ένα στοιχείο υδροηλεκτρικής παραγωγής, απορρέει από την ουσία του σταθμού ηλεκτροπαραγωγής<sup>20</sup>.

Υπό την έννοια αυτήν, τεχνολογία είναι τόσο ο όρος για τη δυνατότητα του να έχει ο κόσμος μία μορφή υπό τη σύγχρονη έννοια, όσο και αυτός καθ' εαυτόν ο μετασχηματισμός της φύσεως, όπως λαμβάνει χώραν διά της τεχνολογίας. Άρα, στο οντολογικό επίπεδο, ουσία της τεχνολογίας είναι ένας ορισμένος τρόπος, με τον οποίον η ανθρώπινη ύπαρξη αντιλαμβάνεται τον κόσμο, σχετίζεται με αυτόν και οργανώνει τον τρόπο της σχέσεως με τον κόσμο αυτόν.

Από άποψη φαινομενολογική, για κάθε διαφορετικό νοηματικό όρο υπάρχει ένας αντίστοιχος νοητικός όρος. Έτσι, αν ο κόσμος θεωρείται ως διαρκές απόθεμα, αν αυτός είναι ο βασικός τρόπος κατά τον οποίον γίνεται αντιληπτός, τότε πρέπει να υπάρχει μία σύστοιχη ανθρώπινη απάντηση σε αυτήν την σύλληψη. Όντως αυτή η συνθήκη λαμβάνει συγκεκριμένη μορφή κατά την τεχνολογική εποχή. Οι δραστηριότητες των ανθρώπων, σε απάντηση στην σύλληψη του κόσμου ως διαρκούς αποθέματος, είναι αυτές που αποκαλύπτουν τις δυνατότητες του κόσμου, οι οποίες από τον Heidegger χαρακτηρίζονται ως «αποκαλύπτειν, μετασχηματίζουν, αποθηκεύειν, διανέμειν, και θέτειν ή διακόπτειν την λειτουργία συσκευών»<sup>21</sup>. Ο άνθρωπος θεωρείται μέσα στη διαδικασία του ταξιθετείν:

«Ακριβώς επειδή ο άνθρωπος προκαλείται πιο αρχέγονα από ό,τι οι ενέργειες της φύσεως, ο άνθρωπος εισέρχεται στη διαδικασία του ταξιθετείν και ουδέποτε ο ίδιος μετατρέπεται σε διαρκές απόθεμα. Αφού ο άνθρωπος οδηγεί την τεχνολογία προς την

εξέλιξη, λαμβάνει μέρος στο ταξιθετείν ως έναν τρόπο αποκαλύψεως»<sup>22</sup>.

Εδώ και πάλι, όπως και στο *Είναι και Χρόνος*, αρχίζει να εμφανίζεται η προτεραιότητα της πράξεως που χαρακτηρίζει την περί φαινομενολογίας εκδοχή του Heidegger. Σε αυτό ακριβώς το σημείο, θα αρχίσουμε να μελετούμε την περίφημη «εργαλειακή ανάλυση», η οποία αποτελεί και ιδιαίτερα ασφαλές έδαφος για τη μελέτη της φιλοσοφίας της τεχνολογίας του Heidegger.

## 5. Τεχνολογία και επιστήμη

Η κοινή αντίληψη περί τεχνολογίας, η οποία σχετίζεται με ό,τι ο Heidegger ονομάζει ινστρουμενταλιστική (εργαλειακή) και ανθρωπολογική άποψη, θεωρεί ότι η σύγχρονη τεχνολογία αποτελεί τέκνο της νεώτερης επιστήμης. Η τεχνολογία αποτελεί ένα απλό εργαλείο της επιστήμης ή, στην καλύτερη περίπτωση, μίαν εφαρμοσμένη επιστήμη. Ο Heidegger αντιστρέφει αυτή την άποψη και διατείνεται ότι η σύγχρονη επιστήμη είναι ουσιαστικά τέκνο της τεχνολογίας. Ο τρόπος με τον οποίον επιδιώκει να στηρίξει την άποψή του αυτή, πρέπει να προσεχθεί ιδιαίτερα.

Υπάρχουν δύο αλληλοεξαρτώμενες ιδέες, οι οποίες εισάγονται κατ' αρχήν, προκειμένου να στηρίξουν την όλη επιχειρηματολογία.

Πρώτον, ο Heidegger δέχεται ότι η σύγχρονη επικρατούσα άποψη περί τεχνολογίας, τείνει να κάνει ένα σαφή διαχωρισμό ανάμεσα στην επιστημονική τεχνολογία και την παλαιότερη εμπειροτεχνική χειρωνακτική τεχνολογία. Ο Heidegger δεν αρνείται ότι υπάρχουν διαφορές, αλλά τείνει να υποβαθμίσει την πραγματική σημασία τους. Λόγου χάρη, αποδίδοντας ορθότητα (όχι αλήθεια) στην εργαλειακή αντίληψη της τεχνολογίας, σημειώνει ότι αυτή η άποψη είναι δυνατόν να φέρει τόσο την εμπειροτεχνική όσο και την επιστημονική τεχνολογία κάτω από τον ίδιο χαρακτηρισμό, ως «μέσα», ή ως όργανα, για την επίτευξη κάποιων σκοπών. Εδώ, η διαφορά ανάμεσα στις τεχνολογίες είναι απλώς ζήτημα του πόσο η μία είναι πιο περίπλοκη σε σχέση με την άλλη<sup>23</sup>.

Δεύτερον, η σταθερή έμφαση στην τεχνολογία ως *ποίησιν* και ως *τέχνην*, τείνει να υποβαθμίζει τη διαφορά ανάμεσα σε παλαιά και σύγχρονη τεχνολογία.

Τρίτον, και σπουδαιότατον, η διαφορά μεταξύ των διαφόρων σταδίων της τεχνολογίας υποβαθμίζεται, διότι η ουσία της τεχνο-

λογίας, καθ' εαυτήν, δεν είναι τεχνολογική, αλλά είναι υπαρξιακή. Εκείνο που ο Heidegger παραδέχεται, είναι ότι η σύγχρονη τεχνολογία επιτρέπει στη μυστική της ουσία, ως περίσχεση, να αναδυθεί πιο καθαρά. Επιτρέπει, δηλαδή, να αναδυθεί καθαρότερα και με μεγαλύτερη σαφήνεια ό,τι στο παρελθόν, και επί μακρόν χρόνο, ήταν λανθάνον και ασαφές.

Στενά συνδεδεμένη με την υποβάθμιση κάθε ουσιαστικής διαφοράς ανάμεσα σε παλαιά και σύγχρονη τεχνολογία, είναι η αναγκαία παραδοχή ότι η σύγχρονη τεχνολογία είναι χρονολογικώς μεταγενέστερη της σύγχρονης επιστήμης.

«Μιλώντας χρονολογικά, η σύγχρονη φυσική επιστήμη αρχίζει κατά τον δέκατον έβδομον αιώνα. Αντίθετα, η τεχνολογία των αυτοκινουμένων μηχανών αρχίζει μόνο κατά το δεύτερο ήμισυ του δέκατου όγδοου αιώνα. Αλλά η σύγχρονη τεχνολογία, η οποία από άποψη χρονολογική είναι μεταγενέστερη, είναι ιστορικά προγενέστερη, από την άποψη ότι η ουσία της ήταν έντονα παρούσα μέσα σε αυτήν (την επιστήμη)»<sup>24</sup>.

Η ουσία της τεχνολογίας δεν είναι χρονολογικά προγενέστερη, είναι όμως ιστορικά, οντολογικά, προγενέστερη από τη σύγχρονη επιστήμη. Ακριβώς σε αυτήν τη αντιστροφή βασιζόμενος, ο Heidegger διατυπώνει τον ισχυρισμό ότι η τεχνολογική εποχή είναι εκείνο που χαρακτηρίζει τη σύγχρονη περίοδο. Ο ισχυρισμός αυτός αντανακλά προφανώς απόψεις που είχε διατυπώσει και παλαιότερα σχετικά με την προτεραιότητα του στοιχείου της πράξεως.

Στη συγκεκριμένη διάλεξη, η ανωτέρω αντιστροφή κατ' αρχήν διατυπώνεται σε πρώτη μορφή, σε σχέση με την επιστήμη και τα όργανά της.

«Λέγεται ότι η σύγχρονη τεχνολογία είναι κάτι ασύγκριτα διαφορετικό από όλες τις προηγούμενες τεχνολογίες, διότι αυτή βασίζεται στη σύγχρονη φυσική ως θετική επιστήμη. Εν τω μεταξύ έχουμε φθάσει να αντιληφθούμε πιο καθαρά ότι το αντίστροφο είναι επίσης αληθές: η σύγχρονη φυσική, ως πειραματική, είναι εξαρτημένη από τις τεχνικές συσκευές και από την πρόοδο στην κατασκευή τέτοιων συσκευών»<sup>25</sup>.

Τούτο σημαίνει ότι η σύγχρονη επιστήμη έχει εντός αυτής ενσωματωμένη την τεχνολογία. Η ίδια η επιστήμη έχει ένα σώμα διαμορφωμένο τεχνολογικά. Θα ήταν μάλιστα δυνατόν να λεχθεί ότι η βασική διαφορά ανάμεσα στη σύγχρονη επιστήμη και την αντίστοιχη αρχαία, είναι η αύξουσα ενσωμάτωση της τεχνολογίας, μέσω των επιστημονικών οργάνων.

Αλλά, αν η επιστήμη είναι ενσωματωμένη σε όργανα, ως όρο

αναγκαίο για τις έρευνές της, τούτο δεν σημαίνει απαραίτητως ότι η καταγωγή της επιστήμης ευρίσκεται στην τεχνολογία. Αλλά αυτό είναι που διατείνεται ο Heidegger. Το επιχείρημά του στηρίζεται στο ότι είναι κατ' αρχήν αναγκαίο να θεωρήσουμε τη φύση ως διαρκές απόθεμα, προς το οποίο κατευθύνεται η ταξιδετική συμπεριφορά του ανθρώπου. Αυτό παρέχει τον όρο για τη δυνατότητα υπάρξεως μιας σύγχρονης επιστήμης, η οποία να είναι σε θέση να εκτελεί ακριβείς υπολογισμούς<sup>26</sup>.

Συνεπώς, πίσω από τη σύγχρονη φυσική ευρίσκεται κρυμμένο το πνεύμα της τεχνολογίας – της τεχνολογίας με την οντολογική της σημασία, ως κόσμου θεωρούμενου ως διαρκές απόθεμα. Η προτεραιότητά της όμως γίνεται αντιληπτή μόνο βαθμηδόν. Οι όροι που καθορίζουν την προτεραιότητα της τεχνολογίας δεν είναι κατ' ανάγκην σαφείς εξ αρχής. Από την άποψη αυτή, άρα, η επιστήμη, διαδραματίζει ένα ρόλο. Αρχίζει να αναγγέλει αυτό που ίσταται πίσω από την επιστήμη, καθώς η τεχνολογία έρχεται στο φως.

«Η σύγχρονη επιστημονική θεωρία της φύσεως προετοιμάζει το δρόμο όχι μόνο για την τεχνολογία, αλλά για την ουσία της σύγχρονης τεχνολογίας. Διότι τέτοια συσσώρευση, η οποία προκαλεί τον άνθρωπο να αποκαλύψει διά της ταξιδετήσεως, ήδη κυριαρχεί στη φυσική. Αλλά σε αυτήν, αυτή η συσσώρευση δεν έρχεται εξώφθαλμα στο προσκήνιο. Η σύγχρονη φυσική είναι ο κήρυκας της περίσχεσης (Ge-stell), ένας κήρυκας του οποίου η καταγωγή είναι ακόμη άγνωστη»<sup>27</sup>.

Αλλά η καταγωγή γίνεται βαθμηδόν σαφής, και αυτή η καταγωγή είναι η τεχνολογία, όπως ήδη ερμηνεύθηκε οντολογικά. «Κάθε τι που έρχεται στην εμφάνεια, όχι μόνο η σύγχρονη τεχνολογία, κρατά τον εαυτό του παντού κρυμμένο. Εν τούτοις, σε σχέση με το ό,τι κυριαρχεί, παραμένει εκείνο που προηγείται όλων: το πλέον αρχέγονο»<sup>28</sup>.

Η τεχνολογία ως περίσχεση, αποτελεί τον όρο για τη δυνατότητα της σύγχρονης επιστήμης. Κατά τον Heidegger, τούτο συνιστά την ανωτερότητα της τεχνολογίας.

«Επειδή η ουσία της σύγχρονης τεχνολογίας ευρίσκεται στην περίσχεση (Ge-stell), η σύγχρονη τεχνολογία πρέπει να υιοθετήσει τις σύγχρονες θετικές επιστήμες. Κάνοντας αυτό, αναδύεται η απατηλή εντύπωση ότι η σύγχρονη τεχνολογία είναι εφαρμοσμένη φυσική επιστήμη. Αυτή η απατηλή εντύπωση μπορεί να διατηρηθεί μόνο για όσο καιρό δεν είναι δυνατόν να αποκαλυφθεί, μέσω διερωτήσεως, ούτε η ουσιαστική καταγωγή της σύγχρονης επιστήμης, ούτε η ουσία της σύγχρονης τεχνολογίας»<sup>29</sup>.

Εδώ η αντιστροφή είναι πλήρης: η τεχνολογία αποτελεί την πηγή της επιστήμης· η τεχνολογία, ως περίσχεση, είναι η πηγή της επιστημονικής θεωρήσεως του κόσμου ως διαρκούς αποθέματος.

Περίσχεση, είναι τόσο ο όρος για τη δυνατότητα της σύγχρονης επιστήμης, όσο και το πεδίο των δυνατοτήτων, μέσα στο οποίο αυτή κινείται. Περίσχεση είναι ο οντολογικός ορίζοντας της σύγχρονης επιστήμης, έτσι ώστε ό,τι συμβαίνει μέσα σε αυτόν εμφανίζεται μέσω των μορφών της ταξιθετήσεως. Σε ό,τι αφορά τον κόσμο, αυτή είναι η μορφή ως η σύγχρονη μορφή αποκαλύψεως.

Για τον περιορισμένο σκοπό αυτού του μελετήματος, η ανάλυση της τεχνολογίας ως θεμελιωμένης στην περίσχεση, στον κόσμο ο οποίος εμφανίζεται ως διαρκές απόθεμα, συνιστά ολοκλήρωση της νοηματικής φαινομενολογικής ανάλυσης. Ο κόσμος είναι αυτό που *ίσταται* προ της υπάρξεως και, ταυτόχρονα, αυτό στο οποίο η ύπαρξη είναι «ριγμένη». Η ύπαρξη, άρα, πρέπει να προέλθει σε κάποιο είδος σχέσεως με τον κόσμο. Στο πλαίσιο της σύγχρονης εποχής, ο κυριαρχών τρόπος αποκαλύψεως του κόσμου είναι τεχνολογικός. Άρα, η νοητική ανάλυση πρέπει να σκοπεί στην έκθεση του φάσματος των δυνατών απαντήσεων, στην ουσία της τεχνολογίας ως περίσχεσης.

## 6. Τεχνολογία και Αποκάλυψη

Έχουμε ήδη αναφέρει ότι θεμελιώδης απάντηση είναι αυτό που ο Heidegger καλεί *ταξιθέτηση* του κόσμου (αποκαλύπτειν, μετασηματίζειν, αποθηκεύειν, διανέμειν, κ.λπ.). Κατ' αρχήν λοιπόν φαίνεται ότι η απάντηση του ανθρώπου στον κόσμο, θεωρούμενο ως τελούντα υπό περίσχεσιν, είναι η δραστηριότητα του να ταξιθετεί την διάθεση των παραγωγικών πηγών, μετά από ακριβείς ποσοτικούς υπολογισμούς. Άρα, όπως η φύση εμφανίζεται ως διαρκές απόθεμα μέσα στην περίσχεση, έτσι και ως ανθρώπινο καθήκον εμφανίζεται ένα είδος κυριαρχίας επί της φύσεως δια των τεχνολογικών μέσων.

Αλλά αυτό που συνιστά τη θεμελιώδη απάντηση, είναι απλώς κάτι που απορρέει από την ουσία της τεχνολογίας ως περίσχεσης. Είναι ενδεικτικό της ουσίας του βασικού προορισμού (του τέλους) του κόσμου με την τεχνολογία σε αυτό τον ρόλο. Αυτήν

ακριβώς την έννοια του προορισμού ο Heidegger τη θεωρεί ως την καταλληλότερη, προκειμένου να προχωρήσει στη νοητική ανάλυση της περίσχεσης. Εδώ εμφανίζονται και πάλι τα βασικά βήματα για μία φαινομενολογική ανάλυση.

1. Το νοηματικό αντίστοιχο (ο κόσμος) εμφανίζεται και ορίζεται ή περιγράφεται ουσιαστικά. «Η ουσία της σύγχρονης τεχνολογίας εμφανίζεται σε ό,τι καλούμε περίσχεση»<sup>30</sup>. «Είναι ο τρόπος με τον οποίον το πραγματικό αποκαλύπτει εαυτό ως διαρκές απόθεμα»<sup>31</sup>.

2. Εν συνεχεία μελετάται το νοητικό αντίστοιχο, η σχέση μας με αυτή την ουσία: «Θέτουμε την διερώτηση σχετικά με την τεχνολογία, προκειμένου να φέρουμε στο φως τη σχέση μας με την ουσία της»<sup>32</sup>. Αυτή η σχέση χαρακτηρίζεται από τον Heidegger ως ένας τρόπος κάποιου «είναι εντός», ως ακολούθως:

«Περίσχεση είναι η συσσώρευση η οποία ανήκει σε εκείνη την προσβολή, η οποία προκαλεί τον άνθρωπο και τον θέτει σε θέση να αποκαλύψει, με την μορφή του ταξιθετείν, το πραγματικό, ως διαρκές απόθεμα. Όντας αυτός που δέχεται την πρόκληση κατ' αυτόν τον τρόπο, ο άνθρωπος ίσταται εντός της ουσιαδούς περιοχής της περίσχεσης»<sup>33</sup>.

Εν ολίγοις, η απάντηση ή σχέση του ανθρώπου με την ουσία της τεχνολογίας θα εκφράζεται με τον τρόπο που εμφανίζεται η περίσχεση. Είναι ακριβώς αυτή η επιλεκτικότητα στον τρόπο θεάσεως του κόσμου, που περιέχει αυτό που ο Heidegger ονομάζει κατεύθυνση ή προορισμό.

Αυτή η κατεύθυνση, με τους όρους του Heidegger, δεν περιγράφεται ως προκαθορισμός. Είναι μάλλον ένα τέλος το οποίο, στην καλύτερη περίπτωση, είναι δυνατόν να θεωρηθεί ότι θέτει ένα πλαίσιο και παρέχει ένα σύνολο από συνθήκες, ως τάση, ή κλίση, προς μία κατεύθυνση.

«Αλλά αυτός ο προορισμός δεν είναι ποτέ ένα πεπρωμένο, το οποίο ασκεί, εξαναγκασμό. Διότι ο άνθρωπος καθίσταται πραγματικά ελεύθερος μόνο κατά τον βαθμό που ανήκει στην περιοχή του προορισμού και έτσι καθίσταται κάποιος που ακροάται, και όχι κάποιος που απλώς υπακούει»<sup>34</sup>.

Σε αυτό ακριβώς το σημείο ο Heidegger προβάλλει την κρίσιμη φαινομενολογική συνθήκη: το να αναγνωρίσουμε και να ορίσουμε την ουσία της τεχνολογίας, το να την κατανοήσουμε, είναι το να την έχουμε εντοπίσει, ή να την αντιληφθούμε ως οριοθετημένη, ως έχουσα έναν ορίζοντα. Έτσι η δυνατότητα του να γίνει κάποιος ελεύθερος ανακύπτει ακριβώς με την ίδια κίνηση μέσω της οποίας συλλαμβάνει την ουσία της τεχνολογίας.

«Αλλά όταν στοχαζόμεθα επί της ουσίας της τεχνολογίας, αποκτούμε την εμπειρία της περίσχεσης, ως έναν προορισμό αποκαλύψεως. Κατ' αυτόν τον τρόπο, ήδη παρεπιδημούμε στο ανοιχτό πεδίο του προορισμού. Ενός προορισμού, ο οποίος κατά κανένα τρόπο δεν μας περιορίζει σε έναν αποχαυνωτικό εξαναγκασμό να εξαντλούμε στα τυφλά τις προσπάθειές μας σε σχέση με την τεχνολογία, ή –πράγμα που καταλήγει στο ίδιο– στο να επαναστατήσουμε απεγνωσμένα εναντίον της και να την καταρασθούμε ως έργο του διαβόλου. Ακριβώς το αντίθετο, όταν για πρώτη φορά ανοίξουμε τον εαυτό μας θεληματικά στην ουσία της τεχνολογίας, ευρίσκουμε αναπάντεχα τον εαυτό μας συνεπαρμένο μέσα σε μια απελευθερωτική διεκδίκηση»<sup>35</sup>.

Εάν θελήσουμε να αποδώσουμε τούτο με τους όρους του Heidegger, θα λέγαμε ότι σημαίνει ότι η σχέση με την τεχνολογία δεν είναι τεχνολογική, αλλά είναι σχέση υπαρξιακή – οπότε και είναι δυνατόν να αποδοθεί με τους όρους της υπαρξιακής φιλοσοφίας. Προκειμένου δε να χαρακτηρίσουμε την ανθρώπινη απάντηση στην τεχνολογία, η οποία τώρα είναι εντοπισμένη και περιορισμένη, σημαίνει να αναγνωρίσουμε ότι η τεχνολογία 1. Δεν είναι ουδέτερη· «την πλησιάζουμε με το χειρότερο δυνατό τρόπο, όταν τη θεωρούμε ως κάτι το ουδέτερο· διότι αυτή η αντίληψη περί αυτής, μας καθιστά τελείως τυφλούς στην ουσία της τεχνολογίας»<sup>36</sup>. 2. Είναι διφορούμενη· «η ουσία της τεχνολογίας είναι, κατά μίαν υψηλήν έννοιαν, διφορούμενη»<sup>37</sup>. 3. Είναι μυστηριώδης· «η τεχνολογία δεν είναι δαιμονική, αλλά η ουσία της είναι μυστηριώδης»<sup>38</sup>. Όλα αυτά όμως συνιστούν χαρακτηρισμούς υπαρξιακής αποβλεπτικότητας, σε σχέση με τη δομή της αληθείας που εκφαίνεται ως κάλυψη-αποκάλυψη.

Όπως ήδη σημειώσαμε, η Heidegger δίδει ένα φάσμα πιθανών απαντήσεων που είναι δυνατόν να δοθούν στην τεχνολογία. Οι απαιτήσεις αυτές εξικνούνται από την τυφλή υποταγή έως την, εξ ίσου τυφλή, εξέγερση εναντίον της. Αλλά, ακριβώς επειδή υπάρχει ένα τόσο ευρύ φάσμα, υπάρχει επίσης και κίνδυνος. Ποιός είναι ο κίνδυνος; Η απάντηση ευρίσκεται ουσιαστικώς σε όσα έχουμε προαναφέρει – το να εκληφθεί η ορθότητα ως αλήθεια, το να εκληφθεί το μέρος ως όλον<sup>39</sup>.

Κατά τον Heidegger, μία παρερμηνεία περιέχει στοιχεία τα οποία αντανακλούν τα λάθη που ελλοχεύουν στο να εκληφθεί η ορθότης ως αλήθεια. Αυτά τα στοιχεία σχετίζονται με το θεμελιώδες λάθος το οποίο ο ίδιος έχει επισημάνει – να θεωρηθεί το μέρος ως το σχηματοποιούν όλον. Έτσι, αν δε λάβουμε υπόψη ότι



η τεχνολογική αποκάλυψη είναι επίσης μία απόκρυψη, η τεχνολογία είναι δυνατόν να εκληφθεί λανθασμένα ως ολότητας. Ειδικότερα, στην περίπτωση αυτή είναι η ίδια η τεχνολογία η οποία μπορεί να δημιουργήσει αυτόν τον πειρασμό, ως εκ της θέσεώς της, ως τρόπου αποκαλύψεως.

«Η έλευση της τεχνολογίας στην εμφάνεια απειλεί την αποκάλυψη, την απειλεί λόγω της πιθανότητας ότι κάθε αποκάλυψη θα δαπανηθεί προς το σκοπό του ταξιθετείν, και ότι το κάθε τι θα παρουσιάζεται *μόνον* ως εμφάνεια ενός διαρκούς αποθέματος»<sup>40</sup>.

Ας εξηγήσουμε το σημείο τούτο: η τεχνολογία θεωρείται ως βασική μεταφυσική στάση του ανθρώπου απέναντι στην ολότητα των πραγμάτων. Κατά τον Heidegger, η τεχνολογία είναι ένας τρόπος αποκαλύψεως: ένας συγκεκριμένος τρόπος αποκαλύψεως, κατά τον οποίον η πραγματικότητα ίσταται προ του ανθρώπου ως ένα διαρκές απόθεμα. Ο τρόπος αυτός αποκαλύψεως λαμβάνει χώραν μέσω της τεχνολογικής διαχείρισεως της πραγματικότητας. Ο κίνδυνος είναι να εμφανισθεί η τεχνολογία ως αναπόδραστη μοίρα – μία μοίρα η οποία απορροφά όλη την πραγματικότητα. Οπότε ο κίνδυνος για τον άνθρωπο είναι να χάσει τον εαυτό του μέσα σε τεχνολογικές δομές, και να μη μπορεί πλέον να είναι δεκτικός σε άλλες μορφές αποκαλύψεως. Και όχι μόνο αυτό. Αλλά, επί πλέον, κάθε αποκάλυψη να την αντιλαμβάνεται μόνο ως τεχνολογική και να μη δέχεται άλλη αποκάλυψη, αν αυτή δεν είναι δυνατόν να εκληφθεί (έστω) ως τεχνολογική<sup>41</sup>.

Από άποψη νοηματική, τούτο σημαίνει ότι η τεχνολογική αποκάλυψη συνιστά την ύψιστη αλήθεια. Οπότε ο Κόσμος δεν είναι δυνατόν να νοηθεί άλλως από ένα διαρκές απόθεμα. Από άποψη νοητική, ο ίδιος κίνδυνος ελλοχεύει επίσης: θεωρώντας τη θέση του στον κόσμο, ο άνθρωπος αντιμετωπίζει τον κίνδυνο να θεωρηθεί ο ίδιος ως ένα διαρκές απόθεμα.

«Το να κυριαρχεί ο προορισμός με την μορφή της περίσχεσης συνιστά τον ύψιστο κίνδυνο. Αυτός ο κίνδυνος πιστοποιεί την ύπαρξή του απέναντί μας, με δύο τρόπους. Από τη στιγμή που ό,τι είναι αποκεκαλυμμένο δεν ενδιαφέρει πλέον τον άνθρωπο, παρά μόνο ως διαρκές απόθεμα, αυτός φθάνει στο χείλος μιας κατακρημνιστικής πτώσεως. Δηλαδή, φθάνει στο σημείο που θα πρέπει και ο ίδιος να θεωρηθεί ως διαρκές απόθεμα»<sup>42</sup>.

Τούτο σημαίνει ότι, αν ο κόσμος φθάσει να θεωρείται ολοκληρωτικά και αποκλειστικά ως διαρκές απόθεμα, τότε ο άνθρωπος είναι δυνατόν να φθάσει να θεωρεί επίσης ως διαρκές απόθεμα και τον ίδιο του τον εαυτό.

Εάν τεθεί το ερώτημα του πώς ο Heidegger οραματίζεται την κατάλληλη απάντηση της εποχής στην τεχνολογία, η ακριβής απάντηση θα ήταν ότι ουδέποτε ο φιλόσοφος διετύπωσε την σχετική άποψή του με πληρότητα. Από την διάλεξή του περί του ζητήματος της τεχνολογίας, εν τούτοις, είναι δυνατόν να προκύψει μία θέση, η οποία έχει δύο σκέλη. Το πρώτο σκέλος είναι να συσχετίσουμε την τεχνολογία, ως αποκαλύπτουσα αλήθεια, με την ολότητα της αληθείας και να προσπαθήσουμε να περιορίσουμε τον κίνδυνο ύβρεως του μέρους προς το όλον. Η κριτική διερώτηση, κατά τον Heidegger, μας προσκαλεί πάντοτε να λαμβάνουμε υπόψη το γεγονός της καλύψεως/αποκαλύψεως, το οποίο περιορίζει κάθε ολότητα. Τούτο είναι το αιώνιο καθήκον του φιλοσόφου.

«Επειδή η ουσία της τεχνολογίας δεν είναι τίποτε το τεχνολογικό, η ουσιαστική διάσκεψη επί της τεχνολογίας, και η αποφασιστική αντιμετώπισή της, πρέπει να λάβουν χώραν σε εκείνη την σφαίρα, η οποία αφ' ενός είναι συγγενής με την ουσία της τεχνολογίας, και αφ' ετέρου είναι θεμελιωδώς διαφορετική από αυτήν»<sup>43</sup>.

Η άλλη διάσταση της απαντήσεως στην τεχνολογία κατά Heidegger, συνιστά μία προσπάθεια να ευρύνουμε και να εμπλουτίσουμε την τεχνολογική αποκάλυψη. Εκείνο που βλέπει ως εμπλουτισμό έρχεται από μία παρόμοια δραστηριότητα η οποία καθ' εαυτήν είναι και πράξη και ποίηση: ο εμπλουτισμός θα προέλθει από την αναβίωση της τέχνης ως *καλής τέχνης*. Βεβαίως η σκέψη του Heidegger διαρκώς επιστρέφει στο μοτίβο του ρόλου της τέχνης στην αποκάλυψη. Αλλά σπανίως σημειώνεται ότι αυτή η τάση είναι δυνατόν να θεωρεί την καλή τέχνη ως το αντιδιαμετρικό σημείο της τέχνης με την τεχνολογική της σημασία. Η καλή τέχνη είναι τεχνολογική ως *τέχνη*· αλλά, δι' αυτής, η μορφή αποκάλυψεως ανοίγει νέους δρόμους – συνεπώς είναι διαφορετική από την τέχνη ως τεχνολογία.

«Τί ήταν η τέχνη –ίσως μόνο– για εκείνη την μεγαλειώδη εποχή; Γιατί η τέχνη έφερε αυτό το μετριόφρον όνομα *τέχνη*; Διότι συνιστούσε μίαν αποκάλυψη, η οποία γέννησε και κατέστησε την *ποίησιν* κάτι το παρόν, και συνεπώς ανήκε στην ποίηση. Εν τέλει ήταν εκείνη η αποκάλυψη, η οποία κυριαρχεί πλήρως σε όλες τις καλές τέχνες, και σε κάθε τι ποιητικό το οποίο είχε την *ποίησιν* ως κύριο όνομά του... [ήταν εκείνη η αποκάλυψη] στην οποίαν ποιητικά ενδιατρίβει ο άνθρωπος σε αυτή τη γη»<sup>44</sup>.

Η τεχνολογία και η τέχνη έχουν κοινή μοίρα σε αυτήν την εποχή του Είναι: αμφότερες σχετίζονται με τους ίδιους κινδύνους, αλλά και με την πιθανή σωτηρία, αυτής της εποχής.

## Συμπέρασμα

Ο Martin Heidegger ήταν ο πρώτος που είδε στο φαινόμενο της τεχνολογίας ένα γνησίως οντολογικό ζήτημα. Στο παρόν μελέτημα, διερευνήσαμε τις βασικές θέσεις του Heidegger σχετικά με την τεχνολογία, οι οποίες καθορίζονται από τις θεμελιώδεις αφητηρίες της φιλοσοφίας του. Η θεμελιώδης κατηγορία της φιλοσοφίας του Heidegger, η *Ge-stell*, την οποίαν εδώ (αν και συνήθως αφήνεται αμετάφραστη) αποδίδουμε με τον όρο *περίσχεση*, αποδίδει την ουσία της τεχνολογίας. Επομένως η ουσία αυτή περιγράφεται με όρους της υπαρξιακής φιλοσοφίας, και ειδικότερα υπό το φως της φαινομενολογικής μεθόδου, όπως την αντέληφθη και την εφάρμοσε ο Heidegger. Η τεχνολογία είναι μία μορφή αληθείας, είναι δηλαδή μία μορφή αποκαλύψεως (σύμφωνα με την ευρηματική αντίληψη περί αληθείας που εισήγαγε ο φιλόσοφος αυτός). Ειδικότερα, είναι μία μορφή αληθείας, που ανακύπτει ως εκδοχή από τη σχέση αποκαλύψεως-καλύψεως, όπως αυτή η σχέση περιγράφεται στο *Είναι και Χρόνος*. Η τεχνολογία ως μορφή αποκαλύψεως, σημαίνει την ανάδυση της παρουσίας μέσα σε ένα πλαίσιο. Τουτέστιν, κατά τα λόγια του ίδιου του Heidegger, «η ουσία της τεχνολογίας δεν είναι τίποτε το τεχνολογικό». Η τεχνολογία θεωρείται ως βασική μεταφυσική στάση του ανθρώπου απέναντι στην ολότητα των πραγμάτων. Είναι τρόπος αποκαλύψεως, κατά τον οποίον η πραγματικότητα ίσταται προ του ανθρώπου ως ένα διαρκές απόθεμα. Ο τρόπος αυτός αποκαλύψεως λαμβάνει χώραν μέσω της τεχνολογικής διαχείρισεως της πραγματικότητας. Ο κίνδυνος είναι να εμφανισθεί η τεχνολογία ως αναπόδραστη μοίρα –μία μοίρα η οποία απορροφά όλη την πραγματικότητα–. Οπότε ο κίνδυνος για τον άνθρωπο είναι να χάσει τον εαυτό του μέσα σε τεχνολογικές δομές, και να μη μπορεί πλέον να είναι δεκτικός σε άλλες μορφές αποκαλύψεως. Επί πλέον, δε, να περιέλθει σε μία κατάσταση κατά την οποίαν κάθε αποκάλυψη να γίνεται αντιληπτή μόνο ως τεχνολογική και να μη γίνεται δεκτή άλλη αποκάλυψη, αν αυτή δεν είναι δυνατόν να εκληφθεί ως τεχνολογική. Υπό το φως μιας τέτοιας απειλητικής προοπτικής, ο Heidegger αναζητεί όχι μόνο την αλήθεια, αλλά και την σωτηρία, σε εκείνο που κατ' εξοχήν απετέλεσε κεντρικό στοιχείο της εμπνεύσεως και του στοχασμού του προς τα τελευταία στάδια της ζωής του: την τέχνη, ιδίως ως *ποίησιν*. Η τεχνολογία, ως τέχνη, δεν παύει να είναι ποίησις. Επομένως, αν η τέχνη, η καλή τέχνη, πρόκειται να διαδραματίσει σωτήριο ιστορικό ρόλο, αυτή η

σωτηρία θα περιλάβει και την σωτηρία από τους κινδύνους που απειλούν την εποχή από τη συγκεκριμένη αντίληψη περί τεχνολογίας, που παρατηρείται κατά το ιστορικό παρόν.

## Σημειώσεις

1. Jacques Ellul, *The Technological Society*, New York, 1964.
2. Ortega y Gasset, «Thoughts on Technology», στον τόμο των Carl Mitcham and Robert Mackey (eds.), *Philosophy and Technology*, New York, 1972.
3. P. Tzamalikos, «Technology and the Future: Can the Dynamics of Historical Development Be Restrained?», στο: *10th International Conference of the Society for Philosophy and Technology*, Düsseldorf, 1997.
4. Για αυτό το έργο του M. Heidegger θα χρησιμοποιήσω την αγγλική μετάφραση. Από τον τόμο *Martin Heidegger: Basic Writings* (ed. by David Krell, έκδοση Harper and Row Publishers, 1977) χρησιμοποιώ το τμήμα «The Question Concerning Technology».
5. «The Question Concerning Technology», στην ανωτέρω έκδοση, σελ. 287.
6. *Ibid*, σελ. 288.
7. *Ibid*, σελ. 289· τα πλάγια στοιχεία δικά μου.
8. Η οντική (ontisch) έρευνα ασχολείται με τα όντα και όσα συμβαίνουν σε αυτά· η οντολογική (ontologisch) ερευνά-διερευνά το Είναι των όντων. Martin Heidegger, *Είναι και Χρόνος*, ελλ. μεταφρ. Γ. Τζαβάρας, Αθήνα, 1978, σελ. 38.
9. *Ibid*, σελ. 295. Τα πλάγια είναι του συγγραφέα και πρωτοτύπως είναι γραμμένα στα ελληνικά.
10. *Ibid*, σελ. 294. Τα πλάγια είναι του συγγραφέα και πρωτοτύπως είναι γραμμένα στα ελληνικά.
11. *Ibid*, σελ. 295. Τα πλάγια είναι του συγγραφέα και πρωτοτύπως είναι γραμμένα στα ελληνικά.
12. *Ibid*, σελ. 313.
13. *Ibid*, σελ. 312.
14. Στην κοινή γερμανική, *Ge-stell* σημαίνει πλαίσιο, σκελετό, συσκευή. Στην γλώσσα του Heidegger σημαίνει μία συγκεκριμένη αντίληψη ενός δομικού πλαισίου, την οποίαν θα αποδώσουμε με τον όρο *περίσχεση*.
15. *Ibid*, σελ. 301.
16. *Ibid*, σελ. 294. Τα πλάγια του συγγραφέα και πρωτοτύπως είναι γραμμένα στα ελληνικά.
17. *Ibid*, σελ. 294.
18. *Ibid*, σελ. 296.

19. *Ibid*, σελ. 296.
20. *Ibid*, σελ. 297.
21. *Ibid*, σελ. 298.
22. *Ibid*, σελ. 299-300.
23. *Ibid*, σελ. 288-289.
24. *Ibid*, σελ. 304.
25. *Ibid*, σελ. 295-296.
26. *Ibid*, σελ. 303.
27. *Ibid*, σελ. 303.
28. *Ibid*, σελ. 303.
29. *Ibid*, σελ. 304-305.
30. *Ibid*, σελ. 305.
31. *Ibid*, σελ. 305.
32. *Ibid*, σελ. 305.
33. *Ibid*, σελ. 305.
34. *Ibid*, σελ. 306.
35. *Ibid*, σελ. 307.
36. *Ibid*, σελ. 288.
37. *Ibid*, σελ. 314.
38. *Ibid*, σελ. 309.
39. *Ibid*, σελ. 307.
40. *Ibid*, σελ. 315.

41. Τούτο το φαινόμενο έχουμε ονομάσει τεχνολογισμό, κατ' αντιδιαστολήν προς την τεχνολογία καθ' εαυτήν. Βλ. Π. Τζαμαλίκου, *Εισαγωγή στη Φιλοσοφία της Τεχνολογίας*, Θεσσαλονίκη, 1997, σελ. 55, 282-283, και Π. Τζαμαλίκου, *Φιλοσοφικές Θεωρήσεις της Τεχνολογίας*, Θεσσαλονίκη, 1997, σελ. 253.

42. *Ibid*, σελ. 308.

43. *Ibid*, σελ. 317.

44. *Ibid*, σελ. 316. Τα πλάγια είναι στα ελληνικά στο πρωτότυπο.

